

A földbirtok tulajdona.

Irta :

dr. Pólya Jakab.

I.

A tulajdon fogalma.

A tulajdon eredete összeesik a társadalmak alakulásával, kezdő korával. Ez intézményt még a legkezdetlegesebb társadalmaknál is megtalálhatjuk. Csak azon korban ismeretlen, midőn az emberek még »mint a vadállatok az erdőben csatangolnak«, egymással nem érintkeznek, egyszóval, elszigetelt életet élnek.¹⁾

Maga a történet igazolja, hogy a tulajdon létezése elodázhatlan társadalmi szükség. A tulajdon eltörlése visszaidézné a teljes vadság korát, az embereknek társadalmon kívül való állapotát. Ebből kiindulva, a tulajdon mint elvi intézmény megtámadhatlan, de meg sem támadtatik. Midőn az korunkban vitássá tétetett és tétetik, nem magát az intézményt támadják meg, hanem azon alakot, melyben az érvényre jutott. A magántulajdont mondják igazságtalannak, de csak annyiban, a mennyiben annak tárgya földbirtok vagy termelő tőke. A használati tőkét, az élvezeti vagyont, a fogyasztás tárgyait az újabb socialismus tovább is meg akarja hagyni magántulajdonban.

A tulajdon nem valami állandó, változatlan, minden korban és minden nemzetnél azonos intézmény. Ellenkezőleg változásoknak, módosulásoknak ép úgy ki van téve, mint minden más emberi intézmény. Változik és módosul a társadalom gazdasági, művelődési viszonyai alakulásának és fejlődésének megfelelőleg.²⁾

Módosul és változik a személyt illetőleg. A rabszolga semminemű tulajdont sem birhatott, a mit szerzett, urának szerezte. A zsidók el valának zárva az ingatlan vagyon szerzésétől, sőt

¹⁾ Santer : Das Eigenthum in seine socialen Bedeutung. 1879. 78. l.

²⁾ Földes Béla : A tulajdonjogról. Nemzetg. Szemle. 1882. II. f.

nemesi javaknak még birásától is. A nemesi birtokot csak nemes ember szerezhette meg.

Módosul a tárgyra vonatkozólag. Csak a rabszolgaságra és a jobbágyságra utalunk. A rabszolgát az úr szabadon vehette, adhatta, hagyományozhatta, büntethette, megsemmisíthette, szóval azzal egészen úgy bánhatott, mint valamely dologgal. Már a jobbágy felett az úrnak nem vala ily tágkörű hatalma. A jobbágy inkább a földbirtok tartozéka vala. Az úr elidegenítési hatalmát a jobbágy felett a földbirtokkal együtt gyakorolhatta vagyis a jobbágyot a földbirtokkal együtt adhatta el, vehette meg vagy örökíthette át.

A tulajdonban foglalt hatalmi kör sem azonos mindég és mindenütt. Rámutatunk arra, hogy míg ma a tulajdonos földbirtokát nemcsak szabadon használhatja, hanem részben vagy egészben el is idegenítheti, adósságokkal terhelheti, addig régebben annak még használatában is korlátozott. A vetés-forgási kényszerben találhatjuk meg a szabad használatnak szabott legnagyobb, de legsúlyosabb korlátot is. Hivatkozunk még az uzsora, a kamatot korlátozó törvényekre, melyek szintén korlátokat szabnak a tulajdon teljesen szabad és független nyilvánulásának.

Különben az a szabad, az a korlátlan jog, melyet napjainkban némelyek a magántulajdonnak követelnek s a melyet sokan valamely természeti, velünk született, még törvényhozásilag sem módosítható jognak tüntetnek fel, a maga egész merevségében ma sem jutott érvényre és abban a hirdetett korlátlanágban soha sem létezett. De nem is létezhetett. Kizárta azt mások hasonjoga, melyet meg nem sérthetett. Magában a római jogban, melyből pedig meritik a tulajdon korlátlanágának tanát, számosak azon intézkedések, melyek a tulajdonost ép a hasonjog alapján a szabad rendelkezésben és használatban korlátozzák vagy valaminek türésére kényszerítik. Tilos például a szomszéd kárával az esővíz természetes lefolyását akadályozni s ha a víz lefolyása a tulajdonos akarata nélkül változik, a szomszédnak megengedni köteles, hogy a régi vízfolyást helyreállíthassa.

Már nemcsak a hasonjog folyománya azon római jogelv, miszerint a partbirtokos nem gátolhatja a folyamon való szabad

közlekedést. Ebben már a közérdek kívánalmái jutnak kifejezésre. ¹⁾

Kétséget sem szenved, hogy a korlátlanul képzelt és vitatott tulajdon megsértésének tekintendők azon évrendszabályok, azon zárlatok és tilalmak, melyek az 1874: XX. t.-czben a marhavész terjedésének megakadályozására vannak megállapítva. Ilyennek tartandók azon óvrendszabályok is, melyek a filoxéra kiirtására és tovaterjedésének megakadályozására fogantatosítottak, mert ezek is mélyen érintik a tulajdonos szabad rendelkezési jogát. Említsük még az erdőtörvény (1879: XXXI.) 2—8. §-ait, melyek az ott körülírt erdőkben és erdős területeken tiltják és korlátozzák az irtást, a tarvágot, a legeltetést, az alomgyűjtést, a tuskó- és gyökérirtást. Pedig senki sem akad, ki a tulajdon e megszorításait megtámadja. S miért nem? Mert azokat a közérdek, határozottabban szólva, a termelés érdekei követelték. A termelés érdekei pedig kétségtelenül több és nagyobb figyelembevételt érdemelnek az egyes egyének vélt és képzelt jogainál.

Egyébiránt a korlátlanul és megmásíthatlanul vitatott tulajdon legnagyobb megsértése foglaltatik az 1848: IX. és XV. t.-cikkekben. Az első törvény eltörlé vala a földesúr tulajdonát a jobbágyok birta földekre és tulajdonná változtatta át a jobbágyoknak addigi haszonélvezeti jogát. Igaz ugyan, hogy a földesurak kárpótlást kaptak, de annak a kárpótlásnak törlesztéséhez, kamatoztatásához magok is kötelesek hozzájárulni. A földtehermentesítési adót ép úgy fizetik, mint a volt jobbágyok vagy a városi polgárok, kik nem is voltak földesúri hatalom alatt. A második törvény nyel eltöröltetett az ösiség; az elvileg a család tulajdonát képező földbirtok átalakított magántulajdonná.

Juthat-e azért valakinek eszébe, ezekben a törvényekben sérelmet látni?! Avagy képzelhető-e jogsérelem ama 1881-ki, az ir haszonbérleti viszonyokat szabályozó angol törvényben, mely tetemesen korlátozza a földesurak jogát a haszonbérbeadás: a haszonbér idejének és összegének megállapításában s nem en-

¹⁾ Windscheid : Lehrbuch des Pandektenrechtes. 1870. III. k. 472. és 174. l. — Wangerow : Lehrb. d. Pandekten. 1863. 548. l.

gedi meg, hogy az illető jog a maga teljes korlátlanságában jusson érvényre?!

Mindezeket a tulajdonjogon ejtett sérelmeknek fogjuk tartani, ha a magánérdeket a közérdek fölébe helyezzük. Ha a tulajdont a magánérdek szempontjából fogjuk el, akkor felfogásunkban odajutunk, hogy azt korlátlannak, sérthetlennak és változhatlannak tekintsük. Ha azonban nem az egyéniség szűkkörű felfogásából indulunk ki, hanem felemelkedünk ama magasabb álláspontra, miszerint is az egyén csak része az egésznek, vagy mondjuk a társadalomnak, s e szerint az intézményekben a társadalom érdekei és szükségletei a döntők, mindezekben nem látunk semminemű jogsérelmet s pedig annál kevésbé, mert végre is igaz, hogy a társadalmon kívül mindenkinek »csak annyi tulajdona és tulajdonjoga van, a mennyit fegyverével képes megvédeni.«¹⁾

Az előadottakkal csak jelezni akarjuk, hogy a tulajdon nem valamely korlátlan hatalom és jog. Magának az államnak sem engedhetjük meg a korlátlan hatalmat és jogot, annál kevésbé az egyéneknek. Mert habár napjainkban ez a hatalom csak dolgokra vonatkozhatik is és személyekre ki nem terjedhet, mindazonáltal eredményeiben mégis kihat magokra az emberekre és az ezek alkotta társadalomra is. Különösen áll ez a földbirtokról, melyet sem kitágítani, sem szaporítani nem lehet, de a mely az embereknek életük és nemük fentartására és szaporítására nélkülözhetlen.

Különben a korlátlanság nem is tartozik a tulajdon lényegéhez. Tekintettel arra, hogy a tulajdon csakis az államban vagy szerves társadalomban lehetséges, továbbá tekintettel arra is, hogy végelemzésben az állam az, mely annak feltételeit és körét megállapítja, azt kell mondanunk, hogy a tulajdon lényege: *a birt és engedett hatalom kizárólagosságán* sarkal és hogy ebben van annak fogalma is megadva. Tárgyunkra való tekintettel. azt kell mondanunk, hogy a tulajdon a földbirtokra gyakorolt legfőbb kizárólagos hatalom.²⁾

¹⁾ Wiss : Das Landgesetz für Irland. 1883. 53. 1.

²⁾ Kautz : Nemzetgazdaságtan. 1880. I. k. 122. és 128. l. Samter id. m. 36. l. Wiss id. m. 53. l. Wagner : Volkswirtschaftslehre. 1879. I. 576. s k. 582. lap.

II.

A tulajdon fejlődésének története.

A földbirtok tulajdona történelmileg mint közös és mint egyéni vagy magántulajdon jelentkezik. Korra nézve a közös tulajdon megelőzi a magántulajdont. Napjainkban, mondhatnók, általában a magántulajdon emelkedett érvényre. Még a közös tulajdon is, mint az állami, a községi, a magántulajdon jellegét ölté magára. A tulajdon mely alakja hasznosabb és czélszerűbb az emberiségnek? Szemben azon támadásokkal, melyeket a magántulajdon ellenintéznek, ez korunknak egyik kiváló és ki-magasló kérdése, melynek elfogulatlan vizsgálata és eldöntése, meggyőződésünk szerint, közrehat a társadalom békéjének elő-mozdítására is.

Ha a földbirtok tulajdonát történeti fejlődésében vizsgáljuk, úgy látjuk, hogy a földbirtok közös tulajdonban és közös haszonélvezetben, majd közös tulajdonban és magán haszonélvezetben és végre magántulajdonban és magánhaszonélvezetben vala. E fejlődésmenet részletezése képezi következő fejtegetéseinknek tárgyát, kiegészítve azt a minden egyes szakot jellemző társadalmi és gazdasági állapotokkal. Midőn így járunk el, a mult nemcsak egy érdekes rajzban vonul el lelki szemeink előtt, hanem meg is tanít bennünket arra, hogy a felvetett kérdéssel szemben micsoda álláspontot foglaljunk el. A jelent és a jövőt a multakból ismerjük meg a legbiztosabban.

Az emberek bölcső korát a teljes vadság jellegzi. A vad-ságból való kibontakozásra az első lépcső vala, midőn az emberek csoporttá alakultak. E csoportképzés már korán eshetett meg különösen a szabad síkságon, melyen az emberek életfentartási szükségleteiket a sokkal erősebb és hatalmasabb vadakkal, valamint a hasonfajokkal folytatott folytonos véres harczok közt szerezhették meg és biztosíthatták magoknak. Az első emberek a természet adományainak elsajátítása, a föld vadon termő gyümölcsseinek összegyűjtése és a náluk gyengébb állatok elfogása és megölése által szerezték meg élelmöket. De a más csoporthoz tartozó embereket sem kimélték. Midőn valamely csoport emberei kiindultak élelem keresésére s ez útjokban más csoporthoz tartozókkal találkoztak, azokkal össze is ütköztek. A harczban

elfogottakat és megölteket ép úgy megették, mint azon állatokat, melyeket elfogniok sikerült.

Már haladás állott be, midőn a csoport szert tett néminemü bár durva és kezdetleges fegyverzetre, melylyel magát a vadállatok és más embercsoportok támadásai ellen védelmezhetette. Ezen fegyver azonban az illető csoportot a vadászat gyakorlására is képessé tette, a vadat nem vala kénytelen előbb elfogni, hanem azt már fegyverével is megölhette. De a haladás még magasabb fokára emelkedett azon embercsoport, mely akár a szükség által kényszerítve, akár a bőség által ösztönözve, megszelidítette a nála gyengébb állatokat. Ezen állatszelistítés vagy állattenyésztés által magát az élelmezésre nézve még inkább függetlenítette a véletlen esélyeitől.

A fegyver, az állattenyésztés lehetővé tették a csoportoknak, hogy élelmöket kisebb területen szerezzék meg. Ennek folytán ritkábban is kellett idegen csoportokkal találkozniok. De mert élelmöket könnyebben is szerezhették meg, az emberek nem is ették meg egymást. A győztes csoport immár csak rabszolgákká tette az elfogottakat.

E nagy változás és átalakulás indokát a csoportképződésben is kell keresnünk. A csoport kebelében bizonyos rendnek okvetlenül kellett léteznie. A rend fentartása némi intézményeket, bizonyos fokú engedelmességet és alárendeltséget igényelt. Ez a tény nem maradhatott befolyás nélkül az erkölcsök megszelidülésére. Midőn a csoport magát az állatszelistítésnek szentelte s ennek folytán nem is szorult embertársainak felfalására, az erkölcsök még jobban megszelidültek. Az erkölcsök megszelidülése, az állatszelistítéssel járt könnyebb élelemszerzés maga után vonta a nagyobb népszaporodást. A megszaporodott csoportot a szükség a föld megmunkálására, a növényi eledelnek nemcsak gyűjtés, hanem termelés által való megszerzésére kényszerítette.

A föld első megmunkálása még nem feltételezi szükségkép az állandó szállásokat. A vándor törzs, mely a vadászatról és az állattenyésztésről át kezd térni a föld megmunkálására, nem épít mindjárt állandó lakhelyeket. Megszállja a kiszemelt területet, felüti azon sátrait és ismét felszedi azokat, a mint barmainak nem talál elegendő legelőt, vagy a mint a föld elvesztette

termő erejét s nem adja meg a tőle megkívánt gabonát. A földművelés a lehető legkezdetlegesebb. A föld a megmunkálásra, tulajdonkép a gabona elvetésére az erdő, a mező leégetése által tétetik alkalmassá. Az ily kezdetleges égetési gazdálkodás mintáiul szolgálhatnak Braziliában és Oroszországban tett tapasztalatok. Az ily égetési gazdálkodás maradványának tekinthető a nálunk némely helyütt még most gyakorlott tarlófelgyújtás. ¹⁾

Ez égetési gazdálkodás, mint azt az idézetben felhozott példák mutatják, csakhamar kimeríti a föld termő erejét. Csak is ott gyakorolható az ily gazdálkodás, hol még nagy bőségben található műveletlen föld. E gazdálkodás további feltétele a nagyon is csekély népesség.

Az ily nagy s tulajdonkép nem is művelt területeket megszállt törzsek közt dívik a közös birtoklás, a nyers terményeknek közös elhasználása még azért is, mert az életmód, a szükségletek sem mutatnak valamely változatosságot.

A vándor törzsnél vagy népnél csak is közös birtoklásról és haszonélvezetről szólhatunk. A törzs a területet csak ideiglenesen szállja meg és foglalja el, mert kétes, hogy az vissza fog-e térni az egyszer elhagyott területre és nem engedi-e azt át más utánna jövő vándor törzsnek.

¹⁾ Brazília belsejében az u. n. rossákban felgyujtanak egy darab erdőt. Az ekként nyert talaj vagy irtvány 1 vagy 2, néha 3 évig használatik gabnavetésre és azután 10—15 évig pihen. — Sziberia délnyugati részében az éjjeli nagy fagyok miatt a csak alig felhasogatott földet május közepe felé felületesen és szórványosan bevetik tönkölylyel. Ősszel a mezőn felégetik a sátrakra fel nem használt, az állatok által fel nem emésztett szalmát. A cséplés kint a mezőn történik, az ekkor elhullt mag képezi az új veteményezést, melyet tavasszal megboronálnak. Az ilyformán egyizben tett szántás-vetés elég 5—8 esztendőre. Ha a talaj kimerült, más területek vétetnek művelés alá. Ilyenkor a lakosok is felszedik sátraikat és felütik azokat az ujonnan kiválasztott területen. — A felhozott példákban az égetési gazdálkodást vándor-népség gyakorolja. Az égetési gazdálkodást és annak eredményeit állandó szállások mellett még napjainkban is észlelhetjük a parasztok közt Oroszország Pleskow, Twer, Jaroslaw, Kostroma és Watka tartományai éjszaki részeiben; továbbá Nowgorod és Wologda tartományokban. Az e tartományokban levő nagy erdőségeket dessätinenként (= 1.09 hektár) haszonbérbe adják a parasztoknak, kik ezekben a kezdetleges égetési gazdálkodást üzik. Midőn az erdő már levelezik, a parasztok levágják a fát és ott hagyják őszig; ekkor levágják a galyakat

Haladást jelez a művelődésben és a gazdaságban, midőn a vándor törzs a viszonyok kényszere alatt abba hagyja a vándorlást s magának állandó telepet választ, melyet állandóan meg is száll. A vándor-életről lemondott törzs már népesebb. A törzsből kiválnak egyes nemzetségek, melyek a megszállott területen a magok és állataik használatára külön részeket hasítanak ki. E nemzetségek már állandó telepeket, szállásokat, községeket alkotnak.

Az állandó telepek vagy szállások jelzik egyszersmind a tulajdon kezdő korát. A tulajdon alakulásáról és fejlődéséről csak is azon időponttól fogva lehet szó, midőn valamely nép a területet azon szándékkal foglalta el és szállta meg, hogy azt állandóan meg is fogja tartani és más idegen nép ellen meg is fogja védelmezni.

A megszállt területet a nemzetség közös tulajdonban és közös haszonélvezetben bírja. Az állandó telepalkotás első idejében az előbbi állapothoz képest csak annyiban történt változás, a mennyiben a birtoklás tulajdonná lett. Egyebekben megmaradtak a régi viszonyok. A szállás vagy a község tagjai közösen munkálják a földet, közösen gazdálkodnak, de közösen fogyasztják és használják is el a terményeket, sőt együtt egy közös

és ágakat, és haza viszik a tüzelésre alkalmas részeket, a törmeléket és a leveleket pedig halomra gyűjtik és úgy hagyják tavaszig. Midőn kiszáradtak, azokat felgyújtják. Ha az égés egyformán történt, a földet minden további megmunkálás nélkül bevetik, ha néhány hely égetlen maradt, ezeket felszántják. Északon árpát, a jobban délnek eső tájakon rozsot és a délvidéken pedig tavaszi buzát vetnek el. A köves talajon két éven át lehet aratni, agyagos talajon a délnyugoti részeken négy—nyolcz éven át. A szegényebb parasztok megelégszenek három aratással. *Az első évben rozsot vagy árpát, a második és harmadik évben zabot vetnek, ez esetben a talaj tíz évre kimerült s nem terem azon sem fű, sem erdő; csak ennek elteltével sarjadzik ismét némi nyomoruságos erdő. A jobbmodu parasztok egyszer ugart hagynak és öt éven át szántanak; ekkor a föld csak 25 év múlva lesz ismét hasznavehető. A gazdag parasztok a földet a harmadik és hatodik évben pihentetik és 8 évig szántják; ez esetben a talaj 40 évre kimerül.* (L. Schmoller: Staats- u. socialwissenschaftliche Forschungen. III. k. I. f. Thun Alphons: Landwirthschaft u. Gewerbe in Mittel-Russland seit Aufhebung der Leibeigenschaft. 36. l.). V. ö. Wagner id. m. 694. l. Roscher: Nationalökonomik des Ackerbanes. 24. §. Roscher: Ansichten. III. kiad. I. k. 214. s k. l. Rau: Grundsätze der Volkswirthschaftslehre. VI. kad. I. k. 487. s k. l. Samter id. m. 88. s k. l.

sátorban vagy közös épületben laknak. Ily helyeken, ezekben az állapotokban nincs még se vagyon, se életbiztonság. A tagok nem biztosak a felől, hogy személyöket vagy vagyonukat nem fogja-e megtámadni valamely vándor törzs, vagy nem rohanják-e meg a vadállatok. A védelem szüksége kényszeríti őket, hogy együtt, mintegy halltávolságra egymástól lakjanak.

Ily kezdetleges állapotot jelez, midőn a karaibokról olvasuk, hogy szigetük felfedezése idejében teljes birtok- és vagyonközösségben éltek. Nemcsak a földbirtok volt közös, hanem közösek voltak a termények is. Együtt dolgoztak és közösen étkeztek. ¹⁾

A további folyamat abban nyilatkozik, hogy megszűnik a fogyasztás közössége. Az első lépcső ebben, midőn még közösen művelik ugyan a földet, de a terményeket a részesek közt megosztják külön használatra, külön fogyasztásra. E viszonyokat találjuk Oroszországban az erdőségben lakó roszkolnikok közt. ²⁾ — Afrikában az arany partokon és Kongóban a községek tagjai közösen művelik a szántókat. A termést az egyes családok közt tagjaik száma arányában osztják meg. ³⁾

Némi módosítással ugyanezeket az állapotokat ecsetelik azon tudósítások, melyeket Mexiko ős lakóiról: a pueblo indiánokról olvashatunk. Ezek közt teljes birtokközösség uralkodik, de a művelés alá fogott földet a tagok nem közösen, hanem külön-külön munkálják. Az e népfajnál uralkodó birtokviszonyok jellemzésére megemlítjük, hogy a földbirtokot a törzs tulajdonának tekintik.

A törzs tulajdonában és közös használatában vannak a legelő és a vadászterületek. — A művelés alá vett terület már a nemzetség tulajdonát képezi. A nemzetség tagjai közösen laknak egy nagy négyszög alakú, többemeletes épületben, melyben minden egyes családnak megvan a maga külön helyisége, a maga külön háztartása. E nagy kaszárnya (kalpulli) körül van a kert, melyben minden egyes család külön háztartásának ellátására részt kap, melyet az önállóan művel. — A főnök mellé rendelt

¹⁾ Laveleye. De la propriété et de ses formes primitives. II. kiadás. 1877. 101. l.

²⁾ Laveleye: id. m. 13. l.

³⁾ Samter id. m. 97. l.

hivatalnokok együtt laknak egy nagy kaszárnyában. Ezek tartására külön földbirtok van kihasítva, melyet a törzshöz tartozó családok munkálnak, kik kötelesek a terményt a törzsházba beszolgáltatni. ¹⁾

Később megszűnik a földbirtok közös megmunkálása. A haladás e fokán a birtokviszonyok már változatos alakot öltenek. Már nem kizárólag a köztulajdon érvényes; de azért a haszonélvezet közössége sem szűnik meg teljesen. A mezőgazdasági célra szolgáló birtokok a község közös tulajdonát képezik; ellenben a belsőségen, a tulajdonképi szállásul, lakhelyül szolgáló birtokon kifejlődik az egyéni tulajdon, mely azonban még korántsem felel meg mai fogalmainknak, mert még számosak azon korlátok, melyek az egyént a szabad rendelkezésben gátolják. Egyéni tulajdonba kerülnek egyes, a külsőséghez tartozó, egyébként még mindég közhasználatra rendelt birtokrészek is. A külsőség egy része a község tagjai külön egyéni használatában van; másik részén azonban még mindig közös a haszonélvezet, a használati jog.

E birtokszervezet, ha eltekintünk a szláv népektől, különösen Nagy-Oroszországtól, ma már Európában nagyban és egészben sehol sem létezik. De e birtokszervezet vagyis az u. n. községi rendszer létezett Európa minden népeinél, megvolt bizonyynyal nálunk is. Helytelen azon felfogás, mely e birtokszervezetet valami germán avagy szláv sajátásgnak akarná feltüntetni. Mi sem a germán, sem a szláv népfajhoz nem tartozunk s számosak nálunk az oly birtokviszonyok, melyek az egykori birtokközösségre, községi rendszerre vallanak. Másrészt e rendszer nyomaira a világ minden részein lakó népeknél akadunk. Mindez azt bizonyítja, hogy e szervezet a népek gazdasági és társadalmi életében bizonyos fejlődési fokozat, melyen az egyik nép hosszabban, másika rövidebben állapotodott meg. Az ilyen alakulásra több ok folyt be. Egyik legnagyobb ok volt a személy és vagyonbiztonság hiánya. Ez az ok működött nálunk leginkább. Sok részben ennek róhatjuk fel, ha gazdálkodásunk sok tekintetben még ma is a községi rendszer nyüge alatt szenved, ha napjainkban még mindig és túlnyomólag, legalább a paraszt-

¹⁾ Dr. Rudolf Meyer: Heimstätten und andere Wirthschaftsgesetze. 1883. 178. s k. l.

birtokban, a községi gazdálkodás járja. Azok az óriás nagy községek és városoknak csufolt falvak, melyek Alföldünket eléktelelítik, és a melyek hazánk e Kánaánját sok tekintetben néptelen pusztasággá teszik, köztudomás szerint keletkezésüket és létüket a török uralomnak, a török portyázóknak köszönhetik. Ezek kényszerítették a népet a tömörülésre.

III.

A községi szervezet.

A községi rendszer, melynek eltűnéséről némelyek sajnálkozással emlékeznek meg, melyet mások még mint a jövő birtokszervezetét szeretnek feltüntetni, megköveteli, hogy azzal behatóbban és részletesebben foglalkozzunk. Szükséges ez azért is, hogy megítélhessük, vajjon annak eltűnése érdemel-e bánatot vagy visszaidézése, újabban való életbeléptetése boldogabbá, elégedettebbé fogná-e tenni az emberiséget, elenyésztetné-e azt a nyomort és inséget, melyet némelyek oly nagy garral emlegetnek, és létesítené a viszonyok egyenlőségét, melyről némelyek ábrándoznak.

Mindenek előtt lássuk azon alapelveket, melyek a községi birtokszervezetben érvényre jutottak. Hogy ezt tehessük, meg kell különböztetnünk a belsőséget a külsőségtől. A külsőségben el kell különítenünk a már művelés alá vett területeket: a szántót, a rétet, attól a területtől, mely még nem került eke, gazdasági művelés alá, mint a legelő, az erdő, a nádas stb.

A *belsőség* vagy más szóval a szállás vagy lakhely volt az első, mely magánhasználatba és majdan magántulajdonba került. A lakhely s az ezt rendesen kiegészítő kert igényelték legelőbb is a belterjes művelést, a nagyobb munkaerőt. A lakhely berendezésében, a kert művelésében talált legelőbb is kifejezést az egyéniség önálló képességeivel és hajlamaival. Különben maga a ház sem volt oly szilárdan építve, mint ma. Faalkotmány vala az, melyet tova lehetett szállítani vagy a melynek legalább főbb alkatrészeit lehetett tovavinni és az ujonnan emelt épületnél felhasználni. Az épület tehát mintegy magán hordta az ingó szinezetét. A magántulajdon az ingókra pedig már igen korán kifejlődött. ¹⁾ Ez a tény is befolyást gyakorolt arra, hogy a bel-

¹⁾ Az ingó tulajdon érdekes fejlődését, vonatkozással a grönlandiaknál fennálló szabványokra l. Samter id. m. 81. l.

sőség: a ház, az udvar és kert magántulajdonba menjenek át. Ebben a tulajdonban még nem akadunk azon hatalomkörre, melyet a tulajdon ma ad s a melyet mi hajlandók vagyunk annak lényeges alkatrészének tekinteni. A belsőséget csakis a község emberének volt szabad eladni, idegennek csak a község jóváhagyásával. Másutt a község tagjainak csak elővásárlási joguk vala. E berendezés a községek közjogi szervezetének folyamánya, mely még azon alapul, hogy a községek, vagy mint mi mondjuk, a szállások tagjai ugyanannak a nemzetségnek ivadékaik. A községbe való felvétel egyértelmű vala a rokonságba való befogadással.

A szántóföldeket már nem művelik közösen. Az osztály nem a terményekben történik, hanem magát a szántóföldet osztják meg. Mindenik jogosult önálló művelésre és használatra kap szántóföldet és rétet, melyek azonban szorosán véve csak a régi terményrészt pótolják. Az osztályos társaknak a részül kapott földeken nincsen a mai értelemben vett haszonélvezeti joguk. Eltekintve attól, hogy az osztályrészek gyakran változnak s mellözve azt is, hogy az osztályos társ csak a munka eredményét tarthatja meg magának, mert a tarlót közös legelőnek használják, az osztályos társakat a szabad használatban a vetés-forgási kényszer gátolja. Az osztályos társak ugyanazt a veteményt tartoztak elvetni és a különféle gazdasági munkákat egy és ugyanabban az időben végezni.

A legelő és erdő használata teljesen közös. Legeltetésre még közösen használják az ugart és a tarlót. Együtt jár legelőre a község ménese, gulyája, nyája. Nincs is meghatározva a legelőre kihajtható állatok száma. Minden tag annyi lovat, szarvasmarhát és juhot hajt ki a legelőre, illetve annyi sertést küld ki makkoltatni az erdőbe, a mennyie van. Az erdőből pedig annyi fát visz haza minden tag, a mennyi neki tetszik.

Mi abban a nézetben vagyunk, hogy a községi intézményt akkor ismertetjük meg a legjobban, hogy arról a legmegfelelőbb s legbiztosabb fogalmat akkor adunk, valamint annak helyes megítélésére biztos alapot akkor szolgáltatunk, ha azt működésében mutatjuk be és így alkalmat nyújtunk arra, hogy olvasóink magok is lássák az általa gyakorolt társadalmi és gazdasági hatást.

Afrikában számos néposztály közt áll fenn a birtokközöség vagy a községi rendszer. Fleuriot aladmiral a Gorée partjain lakó joloffok közt az évente való osztályt tapasztalta. Az osztályt a főnök, az öregek, a tanácstagok közbenjárása mellett foganatosítja. Az osztályban az egyes családok szükséglete szolgál irányadóul. ¹⁾

Peruban a földet három részre osztották. Az egyik részt az istentisztelet céljaira szentelték, a második rész a fejedelem és a kormány céljaira szolgált, a harmadik részt osztották fel a földművelők közt. ²⁾ Az ifjúnak, a mint megnősült, házat építettek és kihasítottak egy darab földet. További osztályrészt kapott, mikor gyermeke született. Ha az ujszülött fiú volt, kettős osztályrészt adtak neki. Az osztályt a családtagok számára való tekintettel évente foganatosították. A nemesek, a főbbek birtokai is osztály alá estek. Az osztályrészek nagyságát illetőleg az elfoglalt állás volt mérvadó. A nagyobb és az állandóságra számított munkákat a község tagjai közösen végezték. Ily módon ásattak ama öntöző csatornák, melyek bámulatra ragadták a spanyol hódítókat. Ekként készítették el ama, a hegyoldalakon lépcsőzetesen rakott teraszokat, melyek lehetővé tették e szakadozott sziklás hegyeken a bő terméseket. A restséget és a tunyaságot bűnnek tekintették s megbüntették. A munkaképtelenek segélyben részesültek; de a munkaképes köteles volt szükségleteit megkeresni. ³⁾ Osztályegyenlőségről tehát még Peruban — e ma napság is néptelen országban — sincs szó, kiemelkedik a nemesség és ebben a kisebb és magasabb rangfokozat.

Már érdekesebbek, mert részletesebbek s ennek folytán több betekintést is engednek, azon tudósítások, melyek Jáva szigetéről: e holland gyarmatról szólnak. ⁴⁾

A korábban uralkodó hitelvek szerint a földbirtok tulajdona a fejedelmet illeti meg. Ez a hűbériség elve is, mely mé-

¹⁾ Laveleye id. m. 100. l.

²⁾ A perui benszülöttek tudtunkkal nem germanok. E népnél is megtaláljuk a birtok hármass felosztását, melyet Stein különös german sajátságának akar feltüntetni híressé vált munkájában: *Die drei Fragen des Grundbesitzes*. (L. különösen 21. l.).

³⁾ Laveleye id. m. 101. l.

⁴⁾ Laveleye id. m. IV. fej.

lyen ható befolyást gyakorolt a birtokviszonyok alakulására. A korábban lerakott elv az adószedési jogban, a közmunkában, az erdő s területben, a műveletlen földekben jut érvényre. Az erdő, valamint a még műveletlen föld az állam tulajdona.

Jáva nem minden részében áll fenn a községi rendszer. Bantam, Krawang és Preanger tartományokban csak az erdők és műveletlen területek képeznek községi tulajdont; a művelt földek már magántulajdonban vannak. Ezek eladhatók, megterhelhetők, hagyományozhatók és átörökíthetők. Sok tartományban a birtokközösség mellett helyt fog a magántulajdon. Az irtványok, a gazdasági művelésre alkalmassá tett földek az irtók magántulajdonába mentek át. Némely tartományban eltérnek ez elvtől. Csak a birtoklást engedik meg és pedig határozott évekre vagy határozatlan időtartamra, t. i. mindaddig, míg azt vagy az első művelő maga vagy örökösei munkálják. Megszűnik tehát a birtokjog, mihelyt a birtokos az irtványt elhagyja, örökös nélkül elhal, vagy az adót pontosan nem fizeti. Mindezekben az esetekben a birtok visszakerül a község kezére. Állítják, hogy ez intézkedések folytán minden irtvány 50 év lefolyása alatt ismét visszakerül a közösbe.

A ház, a telek, a kert mindenütt magántulajdonban vannak. Birtokközösség csak a külsőségre áll fenn. A legelőt közösen használják. Osztály alá a rizsföldek esnek. Az osztály némely vidéken évente, más vidékeken azonban minden másod vagy harmad évben ejtetik meg. Az osztály ugyan családonkint történik, de nem egyforma elvek szerint. Némely községben az osztályból ki vannak zárva a munkások, kiknek nincs ígás-állatuk. Nagy pedig azon munkások száma, kik így az osztálytól elesnek. Történik pedig ez annak ellenére, hogy a hollandok szívesen látnák, ha minden családra jutna rész és osztály, mert így szaporíthatnák a közútakra, a cukor- és kávéültetvényekre igénybe vett közmunkát. Minden birtokos a hét egy napját közmunkán tartozik eltölteni.

Az osztályt a kormányfőnök (residens) felügyelete alatt a község előjárósága foganatosítja. Nagyobb osztályt vagy jobb minőségű földet kapnak a községek előjárói, öregei, a jegyzők, a papok, a segédek, a vízöntözési művek felügyelői.

Ha keressük azon okokat, melyek a javaiakat arra bírják,

hogy a közösség megszüntetésére irányzott törekvések daczára a közösséget mégis fentartják, eltekinthetünk a megszokástól, mely magában véve hatalmas rúgó, s mellőzhetjük azt is, hogy a közmunka és az adó szolgáltatásáért a községek tagjai egyetemlegesen szavatolnak, a tulajdonképi és főkot abban fogjuk megtalálni, hogy fő termelési és fogyasztási cikkük a rizs. A rizstermelés sok munkaerőt, tetemes beruházást igényel. Ezen termelési ág nem nélkülözheti a vízöntözési műveket s általában csak ott lehetséges, a hol ezek megvannak. E vízművek létesítése és fentartása főleg tetemes munkaerőt igényel, mely vagy a töke, vagy a munkaerők egyesülése és szövetkezése által biztosítható. Ez magyarázza meg egyszersmind azt is, hogy az emberek miért hagyják el csak csoportosan a községet, midőn kiindulnak új terület művelés alá vételére és miért alkot e csoport újabb községet. A jávaiak községi rendszere, midőn és a meddig az az öntözési művek létesítésére és fentartására ezen legszükségesebb töke megszerzésére és biztosítására irányul, megfelel a mai hitel-szövetkezetnek, melynek főczélja megszerezni a tagoknak a gazdaságban szükséges tőkét. Ez pedig nem eshetik semminemű kifogás alá.

Említik azt, hogy a jávaiak a birtokközösség és a közmunka daczára is jól művelik földjeiket. A rizsföldekbe második termésnek dohányt ültetnek; többnyire azonban bevetik azokat tengerivel. A két termés nyers értéke egy igán (71 ár) rendszeren 357—420 frank. A jávaiak tehát a mellett szolgáltatnak példát, hogy a birtokközösség és közmunka nem akadályozzák a jó gazdálkodást.

A birtokközösség azonban nem is létesíti a viszonyok egyenlőséget, sőt előmozdítja vagy legalább meg nem akadályozza az elszegényedést és a birtokok túlhajtott parcellirozását. A főnökök nagyobb osztályrészben részesülnek. A munkások, kiknek nincs tükéje vagyis kiknek nincsenek állataik, ki is vannak zárva az osztályból. Némely vidékeken az osztályrész igen csekély, egy harmad vagy egy negyed igát (18—24 árt) tesz. A földművesek panaszojják, hogy ma már csak felét vagy negyedét kapják az apjuk által birt savahknak (rizsföldeknek). Oly hangok sem hiányoznak, melyek a kormánytól követelik a féligánál (35.5 ár) kisebb osztályok eltiltását.

Mindez történik akkor, midőn Raffles szerint a művelhető terület csak $\frac{1}{8}$ -ada van megszállva; mások szerint $\frac{1}{5}$ -öde, illetőleg $\frac{1}{6}$ -oda. A népterjeszkedés tehát nincs kizárva. Az osztályrészek kisebbedésére nagy mérvben hat a feltünő népszaporodás. A népesség volt 1780-ban 2.029,500, 1808-ban 3.730,000, 1826-ban 5.400,000, 1863-ban 13.649,680, 1872-ben 17.298,200. E nagy, aránytalan népszaporodásra való tekintettel mondja Bergsma, hogy a községi rendszer rövid idő múlva azt fogja eredményezni, hogy mind a jávaiak proletárokká lesznek.

Minket azonban a jávai viszonyoknál sokkal jobban érdekkel és reánk és viszonyainkra bizonyynyal sokkal tanulságosabb is az orosz »mir«, melynek társadalmi előnyei felsorolásában és dicséretében kifogyhatlanok az orosz panszlávok és szocialisták. Volt idő, midőn a »mir« orosz nemzeti sajtóságnak tekintetett. Az oroszok büszkén rámutattak a mirre, mint arra az alakra, mely hivatva van meghódítani Európát s teljesen átalakítani annak társadalmait. »Az orosz ifjuság«, jegyzi meg Faucher, ¹⁾ »felfedezte az igen régi orosz mirt és az igen új francia szocialismust, és így akadtak olyasmire, mivel büszkélkedhettek.« Megérdemli-e a mir azt a sok dicséretet, mivel elhalmozzák? azt a nagy büszkeséget, melyet az öncsalódás szült? s azon alak-e, melyé a jövő? Azt t. olvasóink már is tudják, hogy ez a mir sem nem orosz nemzeti sajtóság, sem nem új alak, hanem nagyon is régi és olyas valami, melyen a műveltebb európai társadalmak már is keresztül estek. Érdemes és helyes-e ezt az alakot visszaóhajtani? Ha belemegyünk a részletekbe, megkapjuk reá a választ.

IV.

Az orosz mir.

A »mir«: a községi rendszer, csak a parasztbirtokra szól. A parasztbirtok, vagyis azon birtok, mely nincs a korona vagy a nemesek tulajdonában, teszi a község: a »mir« közös tulajdonát. Ez a viszony csak Nagy-Oroszországban áll fenn, de ennek sem minden részein. Itt is találhatunk paraszt-tanyai birtokot. ²⁾

¹⁾ The russian agrarian legislation of 1861. Cobden club: Systems of land tenure. 336. l.

²⁾ Schmeidler: Das russische Reich unter Alexander II. 1878. 246. l. Faucher id. h. 328. s k. l.

A ház, a telek és a kert átörökíthető magántulajdonban vannak. Az elidegenítés a mir tagjai közt szabadon történhetik; idegennek azonban csak a mir beleegyezésével.

A külsőség a »mir« tulajdonát képezi. A szántónak és kaszálónak használt rész a mir tagjai közt haszonélvezetre megosztatik. Az osztály foganatosításának határideje iránt nem egyformák a szokások. Régebben a szántóföldeken az osztály minden évben, legfőlebb minden harmadévben ejtetett meg. Vannak vidékek, melyekben az osztály ma is ily időközökben történik. A legtöbb helyütt azonban az osztály megejtése közt hosszabb időközök folynak le. Közép-Oroszországban az osztály a jobb vidékeken már csak minden 20-ik évben történik. Egyes községek az osztálylyal teljesen felhagytak. A közepes osztály-idő itt 15 évre tehető.

Az osztály foganatosításánál, a szokásos három nyomásos gazdaságnak megfelelőleg, a községhez tartozó szántóföldek felosztatnak három dülőre s minden dülő pedig, tekintettel a talaj termékenységére, a községtől való távolságra, a magassági fekvésre, a nap hajlására, az alakra, több táblára (Gewann). Minden dülőben a táblák száma 3—20 közt váltakozik; az átlagszám 11. A táblák megosztatnak egyes gazda-csoportok közt. A csoportok tagjai azután maguk közt foganatosítják az egyéni felosztást. Az egyéni felosztásban minden egyes gazda kap egy 200—800 méter hosszú csíkot vagy szeletet. A csíkok szélessége 3—45 arsin, vagyis 2.11—33 méter; a közepes szélesség 11 arsin vagyis mintegy 8 méter. Ezek szélessége faluról falura, tábláról táblára változik; a legtöbb helyütt azonban ezek oly keskenyek, hogy magok a parasztok mondják, hogy azokat nem lehet becsületesen megmunkálni és óhatatlan, hogy a vetőmagból bele ne kerüljön a szomszéd földjébe. ¹⁾

A kaszáló évente kerül osztály alá. A táblából kimaradó szögek nem osztatnak meg a gazdák közt, hanem azok termését eladják. A vételárt a gazdák rendszeren közösen elisszák. A közös ivásban a gazdák azon alapelvek szerint vesznek részt, melyek szerint a földosztály történik. A községnek több egyéb közös jövedelmei is efféle, így a korcsmabért közös ivásokra fordítják. ²⁾

¹⁾ Thun id. h. 111. s k. 1. — V. ö. az Oroszországról mondottakat Laveley id. m. II. és III. fej.

²⁾ Thun id. m. 116. s k. 1.

Az osztálynak alapul szolgál a revisionalis lélek. A család annyi osztályrészt kap, a mennyi revisionalis lélekből áll, vagyis a mennyi adókötelezett tagja van. Elvileg és elméletileg ez az osztály kulcsa s alapul azon, hogy az, a ki adót fizet, egyszersmind földet is birjon. De ez a kulcs a gyakorlatban sok nehézséggel jár. A revisiók vagy népszámlálások csak hosszabb időközökben fogantatosítatnak és a közbeeső időben születések és halálozások által történt változások nem vétetnek figyelembe. A mirben az önművelés járja. Ez pedig feltételezi, hogy a családban legyen meg a föld megmunkálására a szükséges munkaerő. A revisio e tekintetben nem nyújt biztosítékot, mert csakis a férfitagokat s pedig a korra való tekintet nélkül számlálja. Megeshetik tehát, hogy a család csupa kiskorúakból, munkaképtelen egyénekből áll, kiknek a revisió szerint kapott osztályrész nemhogy hasznot hozna, hanem ellenkezőleg csak terhet képez. Némely családnak nincs meg a föld megmunkálására szükséges állata; az ily családnak is az osztályrész csak teher. Az ilyen, a kellő emberi és állati munkaerővel nem rendelkező és ennek folytán a földet meg sem munkálható családok az adót sem képesek fizetni. Ezek fizetési tehetetlensége az adókra fennálló egyetemleges kötelezettségnél fogva visszahat a fizetésekre is, ezek is bajba kerülnek. Mindezek okozzák azt, hogy a gyakorlatban voltaképp a vagyonosabb parasztok birják a földet és hogy az osztály a gyakorlatban a munkaképesség és a birt vagyon arányában történik. Bizonyos tehát, hogy a mirben sincs meg a viszonyok egyenlősége, mely a közönségnek egyik fényoldala tartoznék lenni s maga a földbirtokra való igény tulajdonképp csak elmélet, melynek a »mir« a rosszabb talaju földeken igen szívesen tesz eleget, sőt ennek igénybevételére kényszerít is gyakorol, legalább az adót a távollevőktől is behajtja. ¹⁾

A legelők, az erdők nem esnek osztály alá; ezek közösen használtatnak. Az erdőkről ma már inkább csak azt mondhatjuk, hogy ezek közös használatban voltak. Az erdők az 1861-dik törvényhozás folytán tulnyomó részben a volt földesurak kizárólagos tulajdonába mentek át. A parasztok nagyon is felpanaszolják az erdőbirtok hiányát. Mig az erdőben haszonélvezeti

¹⁾ Thun id. h. Mackenzie Wallace. Russia. Ford. Szentkirályi Mór. I. k. 173. s k. 1. Leroy-Beaulieu Le collectivisme. 1884. 94. l.

joguk volt, könnyen fedezhették a tüzelésben és építkezésben való szükségleteiket. Ma a fát drága pénzen kénytelenek beszerezni és a fa ára folytonosan emelkedik. ¹⁾

A község fölös népessége kivándorol, megszáll még műveletlen területet és megalapítja a fiókközséget. Oroszországban nem család, hanem a község állapítja meg a társadalmi egységet. Az emberek magokat nem a családhoz, hanem a községhez tartozónak tekintik, ettől várják a támogatást, a segélyt. Természetes, hogy a nagy orosz birodalomban, hol még roppant nagy területek műveletlenek, s így még van elegendő tér a megszállásra, új községek alapítására.

A szántóföldeken a hármás gazdasági rendszer járja. A szántóföldek egy részét bevetik őszi vel, a másikat tavaszival, a harmadik ugarnak marad. E mellett van még az örökös legelő. A föld termő ereje nem használtatik ki eléggé. De a községi tagok nem is gondoskodnak a föld termő erejének fentartásáról. A fekete földön a trágyázás általában nem szokásos. A homokos talajokon csak a községhez legközelebb eső földrészeket csak annaggy felületesen trágyázzák meg minden harmadik évben. A hiányos trágyázás okát részben az állatlétszám csekélységében is kell keresnünk. A parasztság kezén kevés a rét. Ezen a hiányon haszonbérbe vevés által igyekeznek segíteni. A fa drágasága még okozza a szalma feltüzelését.

Mint láttuk, az osztályrészek nem egy tagban hasíttatnak ki. Az osztályhoz tartozó részek szétagolva, más osztályostársak birtokai közt fekszenek. Az egyes keskeny parcellák közt nincsenek utak, átjárók, a földdarabokat csak barázdák választják el. A távol szemlélő előtt e részecskék egy nagy táblának látszanak. E csalódás könnyű már azért is, mert az osztályosok az egyes táblákon ugyanazon terményt kötelesek veteményezni és a gazdasági munkákat egy és ugyanazon időben végezni. A tagok tehát a vetés-forgási kényszer alatt állanak s tartoznak hódolni a közgyűlésnek a vetemény minősége és a munkateljesítés ideje iránt hozott határozatainak.

¹⁾ Thun id. h. 83. s k. l. Mackenzie Wallace id. m. I. k. 162. s k. l.